

Politična tveganja na področju igralnštva: primer projekta HIT-HARRAH'S na Goriškem

Political risks in gambling: The case of HIT-HARRAH'S project in the Goriška region

Matevž Tomšič¹

Lea Prijon²

Povzetek

Članek se ukvarja z dejavniki političnih tveganj v igralniški dejavnosti, predvsem v povezavi z velikimi projekti na tem področju. Avtorja smatrata igralništvo za 'dejavnost visokega političnega tveganja', kar pomeni, da so z njo povezani določeni momenti, ki so s strani okolja percipirani kot problematični. Na primeru (neuspešnega) projekta izgradbe t. i. megazabavišča na Goriškem (projekt Hit-Harrah's) dokazujeta, da je v takšnih primerih potrebna preišljena strategija komuniciranja z zainteresiranimi javnostmi v smislu medsebojnega dialoga.

Ključne besede: politična tveganja, igralništvo, Slovenija, megazabavišče

¹ Dr. Matevž Tomšič je docent na Fakulteti za uporabne družbene študije v Novi Gorici

² Lea Prijon je asistentka na Fakulteti za uporabne družbene študije v Novi Gorici

Abstract

The article deals with the factors of political risks in gambling activities, especially in relation to the extensive projects from this field. The authors see gambling as an 'activity of high political risk', meaning there is certain moment, related to it that is perceived as problematic. On the case of the (unsuccessful) project of gambling resort in the Goriška region (project Hit-Harrah's) they argue that in such situation, thoughtful and well determined strategy of communication with considered publics is necessary.

Key words: *political risks, gambling, Slovenia*

Uvod

Področje igralnštva sodi med najbolj specifične in 'politično občutljive' gospodarske dejavnosti. To pomeni, da se po svojih značilnostih močno razlikuje od preostalih segmentov gospodarstva, kar vpliva tako na njegovo dinamiko delovanja kot tudi na odnose z drugimi družbenimi podsistemi.

Igralnštvo bi lahko označili za 'dejavnost visokega političnega tveganja', kar pomeni, da so z njo povezani določeni momenti, ki so s strani okolja percipirani kot problematični. Prvič, ta dejavnost prinaša določene socialne stroške: predvsem gre za zasvojenost z igranjem na srečo, ki prinaša škodljive učinke ne samo za posameznika, ki je s tem prizadet, ampak tudi za njegovo družino in širšo skupnost kot celoto. In drugič, igralnštvo je dejavnost, ki je za znaten del družbe moralno sporna, kar pomeni, da se jo smatra za problematično samo po sebi. Gre za določene kulturne sentimente, povezane z religioznimi tradicijami, ki odklanjajo igre na srečo kot 'bogu nevšečno' početje. To velja tudi za katoliško tradicijo, ki je v veliki meri vplivala za oblikovanje vrednotnega profila

slovenske družbe. Na tovrstne moralične orientacije, ki so negativno naperjene zoper igralništvo, se lahko v določenih okoliščinah – npr. v povezavi za velikimi tujimi investicijami v to dejavnost – vežejo širši sentiment, povezani z nezaupanjem do tujcev (kot potencialnih vlagateljev), strahom pred izgubo lastne identitete (ki bi jo povzročil 'vdor' tujih navad in življenjskih stilov) itd. V takšnih primerih igrajo veliko vlogo čustva, »ko imamo opravka s čustvi, pa postanejo izračuni odveč ali pa prav tako stvar manipulacij« (Macur, 2008: 183). Vse to se je manifestiralo ob poskusu izvedbe t. i. projekta megazabavišča, ki naj bi potekala ob sodelovanju podjetja Hit in ameriške korporacije Harrah's Entertainment, kar bomo podrobneje analizirali v pričujoči študiji.

Zaradi teh svojih značilnosti je igralništvo tudi ena od najbolj '*nadzorovanih*' gospodarskih dejavnosti. Zakonodaja na tem področju ureja pravila delovanja njegovih akterjev na bolj natančen in rigorozen način, kot to velja za večino drugih gospodarskih področij. Poleg tega obstaja sistem podeljevanja koncesij, na podlagi katerih določeno podjetje sploh lahko opravlja to dejavnost, ter podeljevanje licenc za opravljanje različnih aktivnosti na tem področju. Igralništvo je posebne pozornosti s strani države deležno tudi zaradi relativno stabilnih virov prihodkov, ki prihajajo s strani te dejavnosti, kar je regulirano na podlagi relativno visokih stopenj njene obdavčitve (Macur et al., 2009: 266–267).

Posledica tega je, da je igralništvo – bolj kot ostale gospodarske dejavnosti – odvisno od odločitev, sprejetih v politični sferi. Namen pričujočega članka je skozi študijo primera projekta t. i. megazabavišča detektirati glavne dejavnike političnih tveganj, tj. tiste elemente igralniških aktivnosti, ki lahko povzročijo odpor javnosti, ter glavne družbene in politične akterje, ki so nosilci tega odpora; na drugi strani pa tiste akterje, ki lahko nastopajo v vlogi podpornikov tovrstnih aktivnosti. Pri tem so upoštevani tako akterji, ki delujejo na nacionalni ravni, kakor

tisti, ki delujejo na lokalni ravni, ter njihove medsebojne interakcije. Primer projekta Hit-Harrah's dokazuje, kako lahko v takšnih primerih pride do oblikovanja raznorodnih in na prvi pogled 'nenaravnih' koalicij. Najina predpostavka je, da je za uspešno izvedbo projekta velikih razsežnosti, še posebej, če poteka v okviru tako občuljive dejavnosti, kot je igralništvo, potrebna premišljena strategija komuniciranja z zainteresiranimi javnostmi v smislu medsebojnega dialoga. Za slovensko poslovno okolje je namreč značilna močna prepletenost gospodarskih in političnih akterjev, ki se izraža v obstoju interesnih koalicij (Jaklič, 2009). Ta povezanost dela ekonomske in politične elite pogosto deluje v smeri vzdrževanja relativno zaprtega gospodarskega postora, ki že v izhodišču blokira možnost vstopa novih akterjev.³ Zato je vsak projekt, ki lahko potencialno vpliva na prestrukturiranje obstoječih gospodarskih in političnih razmerij moči, takorekoč po naravi stvari deležen odkritega ali prikritega odpora. Zato so brez jasne strategije in komunikacijskega pristopa tudi kapitalsko močno podprti projekti dosežejo neuspeh.

Družbeno in politično okolje poslovnih dejavnosti

Vsaka gospodarska dejavnost se odvija v določenem družbenem in političnem okolju. Okolju, ki ga zaznamujejo konkretni kulturni vzorci, institucionalne norme in z tega izhajajoči odnosi med posameznimi akterji. Tudi odnosi v poslovni sferi so namreč kljub pragmatično-utilitarni naravi, ki se ji pripisuje, 'normativno modelirani', kar pomeni, da je tisto, kar vodi ravnanja ljudi, predstava o primernosti oz. neprimernosti določenih ravnanj. Pri tem gre tako za predstave samih

³ Izraz tega je t. i. ideologija nacionalnega interesa, po kateri je domače lastništvo podjetij takorekoč po naravi stvari boljše od tujega, saj naj bi jih bili edino domači lastniki pripravljene voditi na 'socialno odgovoren' način, se pravi na način, od katerega bo imelo koristi celotno okolje. Zato naj bi bilo potrebno spodbujati domače lastništvo in s tem krepitev domače poslovne elite. V praksi je bila ta ideologija izraz težnje domače poslovno-menedžerske elite po zaščiti pred tujo konkurenco (Tomšič, 2009).

akterjev kot za predstave o določeni dejavnosti s strani zunanjega okolja.

Dinamiko delovanja nosilcev poslovnih dejavnosti tako v veliki meri opredeljujejo impulzi, ki prihajajo iz okolja. V prvi vrsti gre tukaj za *regulativni okvir*, ki determinira njihovo delovanje, saj predstavlja sklop pravil, ki jih morajo poslovni igralci upoštevati. In ta okvir je v primeru igralniške dejavnosti še posebej natančno zamejen. Sem sodi v prvi vrsti zakonodaja, ki ureja to področje. Tu so še ostali sistemi pravil, ki določajo, kateri ponudnik izpolnjuje pogoje za opravljanje dejavnosti (sistem koncesij), kdo lahko opravlja določen poklic znotraj te dejavnosti (pravila glede podeljevanja licenc) itd. V regulativni okvir pa lahko uvrstimo tudi ostale normativne sisteme, ki opredeljujejo širši okvir za opravljanje dejavnosti, kot so davčna, delovna, prostorska itd. zakonodaja.

Regulativni okvir je proizvod odločitev, sprejetih v političnih procesih. Politika ima namreč tudi v kontekstu demokratične ureditve 'osrednjo' vlogo, saj preko svoje zakonodajne funkcije sprejema normativni okvir, znotraj katerega delujejo različni družbeni podsistemi (ekonomija, znanost, šolstvo itd.); poleg tega pa pogosto opravlja funkcije mediacije med akterji iz teh podsistemov, preko raznih mehanizmov 'kontekstualnega usmerjanja' (Willke, 1992). Pri tem igra pomembno vlogo institucionalna ureditev političnega sistema, se pravi značilnosti njegovih posameznih komponent (volilni sistem, strankarski sistem, razmerja med posameznimi vejami oblasti, sistem teritorialne ureditve itd.). Ta predstavlja okvir za delovanje političnih akterjev, tj. političnih elit in ostalih politično zainteresiranih skupin. Vendar je dinamika političnega procesa odvisna od odnosov med samimi političnimi akterji, tj. razmerji sil med njimi in njihovimi medsebojnimi interakcijami. Narava regulativnega okvira je tako v veliki meri odvisna od tega, kakšni so odnosi med ključnimi nosilci odločitev, npr. kakšna so razmerja znotraj

vlade oz. vladajoče koalicije in kakšna med vladajočo politično elito in ostalimi strateškimi skupinami, ki izvajajo vpliv na politične odločitve (npr. preko lobiranja).

Vendar pa se politični proces ne odvija v nedefiniranem prostoru. Ravnanja tistih, ki sprejemajo in udeležujejo odločitve, so v veliki meri pogojena z njihovimi vrednotami in prepričanji. V tem se kaže pomen kulturnih vzorcev, ki so podlaga za delovanje ljudi na različnih področjih, saj determinirajo njihovo percepcijo različnih družbenih pojavov. Iz tega izhajajo tudi njihove moralne ocene teh pojavov in posledično ukrepi, povezani z njimi.

Dejavniki, ki vplivajo na dinamiko političnega procesa, so zelo različni. Tako lahko razlikujemo med *notranjimi političnimi* dejavniki, kamor sodijo prej omenjena razmerja med političnimi akterji (npr. političnimi strankami); med *notranjimi družbenimi* dejavniki, kjer velja izpostaviti predvsem vlogo javnosti in civilne družbe, pa tudi *internacionalnimi* dejavniki, kamor sodijo vplivi akterjev, ki prihajajo iz zunanega okolja določene družbe (npr. s strani tujih držav, multinacionalnih korporacij itd.). V praksi so ti dejavniki pogosto prepleteni. Tako so politični in civilnodružbeni akterji pogosto povezani med seboj, kar pomeni obstoj različnih policy-omrežij, ki segajo preko meja posameznih družbenih področij (podsistemov). V dobi globalizacije, ki pomeni intenziviranje stikov med akterji z različnih delov sveta, pa prihaja tudi do povezav med globalnimi in lokalnimi akterji, npr. na način, da slednji delujejo kot nekakšni posredniki, ki delujejo v imenu prvih.

Tovrstna dejavnost pogojena z institucionalnim okvirjem, ki ga je treba razumeti v smislu utečenih vzorcev delovanja ter obstoječih koalicij, ki so se vzpostavile skozi zgodovinski razvoj (path-dependence). S tem je pogojena tudi obstoječa regulativa, ki nikakor ni neodvisna od interesov

vplivnih akterjev, ki so sestavni del teh interesnih koalicij. To še posebej velja za dejavnosti, ki določenim skupinam prinašajo velike dohodke. Tisti akterji, ki imajo od tega koristi, se zato upirajo spremembam, ki bi jim lahko ogrozile pritek resursov in s tem položaj v družbi.

Narava političnih procesov in način političnega odločanja

Doseganje konsenzualno sprejetih družbenih ciljev je ena od temeljnih funkcij političnega sistema, v okviru tega pa je tudi naloga reševanja temeljnih problemov na različnih področjih. To nas pripelje do t.i. problemske (issue) dimenzije politike. Gre za različne tematike in probleme, ki so percipirani kot obče družbeno relevantni in so kot taki predmet politične 'obdelave'. To, katere vrste tematik bodo prevladovale na političnem prizorišču in kakšna bosta njihova vsebina in način politične artikulacije, je po eni strani plod dogajanja na različnih družbenih področjih, po drugi strani pa posledica lastne dinamike političnega sistema. Tako lahko rečemo, da na problemsko dimenzijo vplivajo vsi trije omenjeni tipi dejavnikov (notranji politični, notranji družbeni in internacionalni).

Vsekakor je narava tematik in iz njih izhajajočih problemov, ki so predmet politične obravnave, odvisna od družbene strukturiranosti, predvsem od obstoječih družbenih razcepov (socio-ekonomskih, idejno-nazorskih, etničnih ...), od razmerij med protagonisti teh razcepov (glede resursov, ki jih posamezni od njih posedujejo) in od prevladujočih mišljenjskih in vedenjskih vzorcev v družbi (denimo percepcije javnega interesa v smislu vrednotenja 'javne primernosti' posamezne tematike, tradicije javnega angažmaja itd.).

Vendar je po drugi strani potrebno poudariti, da so problemi, ki izvirajo iz družbenega ustroja in dinamike, 'institucionalno modelirani', kar pomeni, da sta njihova politična artikulacija in še posebej njihovo

reševanje stvar političnih institucij in akterjev. Tako lahko politična oblast prek zakonske regulative onemogoči politično izpostavljanje določenih problemov. Večinoma je vpliv posameznih elementov institucionalne ureditve na izražanje političnih problemov bolj posreden. Od volilnega sistema in s tem povezane strukturiranosti političnega prostora je odvisno, katera vprašanja bodo postala predmet politične obravnave in odločanja. Poleg tega politične institucije (vlada, politične stranke, lokalni organi oblasti itd.) ne samo artikulirajo, ampak tudi producirajo svojo 'problemsko materijo' in lahko s svojim vplivom na javno mnenje 'animirajo' državljane za probleme, ki sicer ne bi bili predmet njihovega interesa. To ima v določenih primerih lahko pozitivne posledice, npr. tedaj, ko gre za ozaveščanje javnosti o stvareh, o katerih nima zadostnih informacij; v primerih, ko gre za usmerjanje javne pozornosti na vprašanja, ki so posledica bolj ali manj partikularno naravnanih nasprotij in konfliktov znotraj politične elite, pa so konsekvence tovrstnih problemov pretežno negativne, saj trošijo politično energijo, ki bi jo bilo koristneje usmeriti v oblikovanje razvojnih politik. Tudi sama učinkovitost delovanja političnih institucij vpliva na pogostost javnega pojavljanja različnih tematik. Tako učinkovitost politik na nekem področju lahko privede do zmanjšanja družbene relevantnosti določene problematike in s tem do njenega umika s politične agende. (Npr. učinkovit boj proti kriminalu privede do izrazitega zmanjšanja njegove pojavnosti, zaradi česar ga državljani ne občutijo več kot tako pereč problem, s tem pa tudi upade zanimanje javnosti za to problematiko (Tomšič, 2002).

Način reševanja problemov, ki se pojavljajo na politični agendi, je odvisen od institucionalne strukturiranosti sprejemanja odločitev (zato bi ga v tem smislu lahko šteli za notranji politični dejavnik). Vendar je sistem sprejemanja političnih odločitev podvržen tudi 'nepolitičnim' dejavnikom, saj na naravo procesov odločanja vplivajo momenti, kot sta

razvitost interesne artikulacije in organiziranosti v družbi. Različne zainteresirane družbene skupine in organizacije namreč aktivno sodelujejo pri političnem odločanju, bodisi posredno prek različnih oblik lobiranja bodisi neposredno v okviru določenih institucij. Gre za obstoj t. i. policy-omrežij (Wright, 1988), namenjenih oblikovanju politik in reševanju problemov in sestavljenih iz organiziranih akterjev s področij, ki so relevantna v povezavi s posameznimi politikami. S tem imamo opraviti v okviru neokorporativne ureditve, ki je značilna predvsem za dežele kontinentalne Evrope, med njimi tudi za Slovenijo, kjer je sodelovanje različnih interesnih akterjev, predvsem tistih z ekonomskega področja – delodajalcev in delojemalcev –, normativno urejeno in poteka v obliki različnih intermediarnih aranžmajev oz. sistemov interesne mediacije (glej Hall in Soskice, 2001; Hancke et al., 2007).

Analizo dejavnikov politične stabilnosti lahko tako sklenemo z ugotovitvijo, da narava političnih procesov, v okviru katerih so sprejete ključne odločitve, ki določajo parametre za funkcioniranje različnih področij, rezultanta tako različnih kulturnih, socialnih in ekonomskih silnic kot tudi lastnosti in dinamike samega političnega sistema (Tomšič, 2002). Politika je namreč avtonomno družbeno področje, pri čemer gre v njenem razmerju do ostalih družbenih področij za odnose soodvisnosti in medsebojnega vplivanja, kjer igrata veliko vlogo dinamika zgodovinskega razvoja in dediščina v smislu institucij, norm in omrežij, ki se je skozenj vzpostavila.

V primeru političnega odločanja o igralniški dejavnosti in njenih investicijskih projektih to pomeni, da na ta proces vplivajo tako politične stranke (tiste, ki jih podpirajo, in tiste, ki jim nasprotujejo) kot civilnodružbene skupine in pobude (tako tiste, ki vidijo v tem svojo korist, kot tiste, ki tej dejavnosti iz takšnih ali drugačnih razlogov nasprotujejo) ter akterji iz tujine (npr. korporacija, ki nastopa v vlogi potencialnega

investitorja; država, kjer ima ta korporacija domicil in ki s svoji lobiranjem pomaga pri udejanjenju projekta; ali npr. sosednja država, ki – nasprotno – vidi v takšnem projektu konkurenco razni igralniški industriji in zato lobira proti njegovi izvedbi). Od njihovih medsebojnih razmerij je odvisno, kakšna bo narava sprejetih odločitev.

Percepcija igralništva, odnos javnosti in sprejemanje političnih odločitev

Narava sprejetih odločitev je tako odvisna od motivov politično angažiranih igralcev. Ti pa so povezani z različnimi momenti, kot so 1) odnos do oblasti (tj. ali določen posameznik ali skupina podpira vlado ali opozicijo), 2) interesne pozicije (npr. obramba ali pridobitev določenih pozicij in resursov), ali 3) idejno-nazorske orientacije (ideje in vrednote, ki usmerjajo odnos posameznika ali skupine do določenega vprašanja).

Pomembno je tudi razmerje med političnimi in civilnodružbenimi akterji. 'Teža' slednjih je odvisna predvsem od njihovega organizacijskega potenciala, finančnih in kadrovskih resursov, s katerimi razpolaga, ter povezav, ki jih imajo s političnimi institucijami pa tudi z oblikovalci javnega mnenja. Tako lahko določena skupina na podlagi dobrih povezav z družbenimi strateškimi elitami (Keller, 1991) skozi različne metode, kot so lobiranje, komuniciranje z javnostmi in produciranje medijskih vsebin itd., doseže vpliv, ki bistveno presega njeno številčnost. Seveda je vpliv določene skupine odvisen od tega, koliko se njena stremjenja prekrivajo s prevladujočo družbeno klimo. V primeru takšnega prekrivanja lahko doseže svoj *momentum*, kar pomeni, da uspe s svojimi aktivnostmi mobilizirati javnost v podporo lastnim ciljem.

Za odnos politike do določene problematike je tako izredno pomembno, kakšne predstave o njej prevladujejo v javnosti. To velja tudi za problematiko igralnštva. V demokratični ureditvi namreč vladajoča politika ne more ignorirati zahtev javnega mnenja. Seveda je javnost v demokratični družbi heterogena, kar pomeni, da imamo opraviti s soobstojem različnih idej, vrednot in pogledov na posamezna družbena vprašanja. V demokratični ureditvi naj bi namreč politično delovanje temeljilo na argumentiranem in civiliziranem dialogu med akterji političnega procesa (Rawls, 1971; Habermas, 1984). Seveda pa v praksi javnega diskurza pogosto prevladujejo pristopi, ki bolj kot na racionalnih argumentih temeljijo na predsodkih in igranju na čustva ljudi.

V odnosu do igralnštva je pozicija politike in političnih akterjev – tako na državni kot na lokalni ravni – dvoznačna. Na eni strani je ta dejavnost vir stalnih in relativno velikih proračunskih prihodkov, zato se ji ne more odreči. Na drugi strani pa mora vsaj do ene mere upoštevati tisti del javnosti, ki igralnštvu nasprotuje. Posledica tega je pogosta odsotnost jasne in konsistentne strategije do te gospodarske dejavnosti.

Za to, da lahko neka dejavnost normalno funkcionira, je tako potrebno, da ji javnost vsaj odkrito ne nasprotuje, če ji že ni naklonjena. To še posebej velja za velike investicijske projekte, ki prinašajo določene občutne spremembe v okolje. Zanje je vselej potrebno politično soglasje. Na drugi strani pa se v takšnih primerih v okolju pogosto pojavi nasprotovanje. Še posebej, če gre za dejavnost, kot je igralnška, ki je za mnoge sporna sama po sebi. Zato mora tisti, ki je nosilec takšnega projekta, za njegovo uspešno izvedbo nujno zagotoviti nevtralizacijo negativnih učinkov, ki jih prinaša organizirano nasprotovanje.

Na podobo igralnštva v javnosti vpliva tako splošen odnos do te dejavnosti kot tudi odnos do akterjev, ki se z njo ukvarjajo. Splošna

podoba igralništva v javnosti pogosto ni ravno pozitivna. Pri tem gre za splet dejanskih problematičnih učinkov, a tudi stereotipov, ki krožijo v javnosti (Makarovič, 2008: 188). Na drugi strani pa igralniška podjetja običajno prispevajo velik delež svojih prihodkov (bodisi preko obveznih dajatev bodisi preko prostovoljnih sponzorstev) za potrebe skupnosti. Na ta način si lahko ustvarijo pozitiven imidž v skupnosti, ki lahko služi kot sredstvo za blaženje negativne podobe same igralniške dejavnosti, kar jim lahko močno olajša doseganje svojih ciljev v smislu izvedbe zastavljenih projektov.

V nadaljevanju bomo predstavili obnašanje slovenske politike in civilne družbe na primeru (zaenkrat) nerealiziranega projekta megazabavišča, ki naj bi ga izvedlo podjetje Hit v sodelovanju z ameriškim partnerjem Harrah's Entertainment.

Odnos slovenske politike in civilne družbe do igralništva s poudarkom na projektu Hit-Harrah's

Igralniška dejavnosti ima v Sloveniji že večdesetletno tradicijo. Kljub temu, da so različne igralniške kapacitete razpršene širom države, pa lahko smatramo Novo Gorico in goriško področje kot središče in zibelko te dejavnosti, saj ima tu sedež podjetje Hit, ki je daleč največji ponudnik tovrstnih storitev. Tako je Nova Gorica postala prva slovenska turistična destinacija, kjer je bila ponudba igralniških iger na srečo glavna atrakcija predvsem za tuje, večinoma italijanske turiste (glej Luin, 2004).

Kljub temu, da so v slovenskem okolju tradicionalno zakoreninjeni sentimentali, ki so nenaklonjeni igralništvu (izhajajo iz prevladujoče katoliške religiozne osnove), se je dolgo časa zdelo, da je skupnost (tako na lokalnem kot nacionalnem nivoju) to dejavnost prejela in da jo vsaj tolerira, če že ne podpira. Do pojava odkritega nasprotovanja je prišlo ob

objavi namere, da bi se na Goriškem zgradilo megazabavišni kompleks (v nadaljevanju: Hit-Harrah's), ki bi bil skupna investicija podjetja Hit in ameriške korporacije Harrah's Entertainment (Besednjak 2008: 38–47).

Delno je bilo nasprotovanje povezano z obsežnostjo samega projekta, ki bi nedvomno prinesel določene spremembe v okolje. In slovenska družba je pogosto skeptična do velikih projektov; kar se izraža denimo v nasprotovanju raznim energetske objektem (npr. jedrski objekti, vetrne elektrarne itd.), pa tudi stanovanjsko-poslovnim kompleksom, za katere del javnosti ocenjuje, da se ne vklaplajo v okolje (npr. propadli projekt izgradnje nebotačnika na področju sedanjega Kolizeja v Ljubljani). Do neke mere gre pri tem za t. i. NIMBY efekt,⁴ v določeni meri pa tudi za tradicionalno slovensko navezanost na zemljo in krajino, zaradi česar se pogosto gleda s skepso na tiste posege, ki bi lahko podobo te krajine drastično spremenili. Vendar je bilo v primeru projekta Hit-Harrah's nasprotovanje vsaj v določeni meri (ne pa izključno) povezano tudi s samo naravo igralniške dejavnosti. Čeprav je bilo mišljeno, da bi samo igralništvo obsegalo zgolj manjši del dejavnosti, pa je velik del kritik izpostavljal prav domnevne negativne učinke te dejavnosti.

Zanimivo pa je, da ostale igralniške investicije, se pravi odpiranje igralniških objektov, do katerega je prišlo v tem času, niso izzvale tolikšnih negativnih reakcij. Nasprotno, ti dogodki (npr. otvoritve novih igralnic in igralnih salonov) so bili pospremljeni brez nekih omembe vrednih javnih polemik. Očitno je, da je pri izbruhu organiziranega nasprotovanja projektu Hit-Harrah's, ki se svoj višek doseglo v sredini leta 2007 (Makarovič et al. 2008a), prišlo do sovpadanja različnih dejavnikov.

⁴ Pri NIMBY efektu (Not In My Back Yard) gre za organiziran odpor lokalnega prebivalstva do raznih velikih razvojnih projektov, denimo izgradbe objektov v njihovem prostoru, ki sicer koristijo širši skupnosti, vendar pa imajo lahko negativen učinek na neposredno okolico. Običajno se ta odpor pojavi zoper izgradbo objektov, kot so elektrarne, odlagališča odpadkov, industrijski kompleksi itd.

Ti so privedli do oblikovanja 'protiigralniške koalicije'. V pričujoči študiji primera smo se ukvarjali z analizo teh dejavnikov, se pravi odnosom slovenske politike in javnosti do igralniške dejavnosti, podjetja Hit in konkretno projekta Hit-Harrah's. V ta namen smo (v obdobju od novembra 2008 do aprila 2009) opravili serijo (devetih) polstrukturiranih intervjujev z različnimi relevantnimi sogovorniki, ki delujejo tako na lokalni kot na nacionalni ravni (strokovnjaki in raziskovalci s področja igralniških študij, predstavniki igralniških podjetij, predstavniki civilne družbe, predstavniki političnih institucij na lokalni in na državni ravni). Poleg tega smo z analizo medijskega poročanja (izbranih tiskanih medijev) ugotavljali značilnosti javnega diskurza o teh tematikah.

Predstavitev vsebine in rezultatov intervjujev

V tej sekciji bomo predstavili vsebino empiričnega gradiva, pridobljenega na podlagi izvedbe intervjujev. Vprašalnik intervjuja je bil sestavljen iz treh vsebinskih sklopov.

Prvi sklop je zajemal *odnos do igralniške dejavnosti v Sloveniji* in je obravnaval nekatere splošne vidike, kot je prevladujoča podoba igralništva v slovenski družbi, kateri vidiki igralniške dejavnosti so s stališča slovenske javnosti bolj, kateri pa manj sprejemljivi, na podlagi česa ljudje ocenjujejo to dejavnost, kakšen je odnos politike (na lokalni in nacionalni ravni) do igralniške dejavnosti (npr. morebitne razlike med bivšo in sedanjo vladajočo koalicijo) in kakšen je odnos civilne družbe do le-te.

Drugi sklop se je nanašal na *položaj podjetja Hit v okolju*, tj. odnos okolja do tega podjetja, ki je ključni slovenski ponudnik igralniških storitev, se pravi, kakšen je po njihovem mnenju odnos podjetja Hit do lokalne skupnosti, kolikšen je njegov prispevek k njenem razvoju ter kakšno je

razmerje podjetja Hit do politike.

Tretji sklop pa je bil namenjen ravnanju političnih in civilnodružbenih akterjev v primeru projekta Hit-Harrah's. Zanimalo nas je stališče sogovornikov do teh zadev, tj. katere družbene skupine so podpirale, katera so nasprotovale projektu Hit-Harrah's, kateri motivi so stali za podporo projektu Hit-Harrah's in kateri za nasprotovanje le-temu, kakšni so bili argumenti zagovornikov in nasprotnikov projekta Hit-Harrah's ter kakšno vlogo je odigrala politika (na državnem in lokalnem nivoju) v primeru projekta Hit-Harrah's.

Kljub temu, da je številko intervjujev relativno majhno, je na njihovi podlagi vseeno mogoče priti do določenih preliminarnih ugotovitev.

Večina intervjuvancev meni, da je odnos Slovencev do igralnštva različen, predvsem je odvisno, v kakšni povezavi so s to dejavnostjo. Skoraj vsi menijo, da so ji naklonjeni tisti, ki v tej panogi delajo, so na kakršen koli drugi način z njo povezani ali od nje odvisni. Hkrati pa imajo tisti, ki imajo negativne izkušnje z igralnštvom (zasvojenost nekoga v družini, razpad lastne družine itd.), negativen odnos do njega. Skoraj vsi se strinjajo, da si slovensko okolje vtise in predstave o igralnštvu ustvarja preko poročanja medijev ali preko stikov z ljudmi, ki tu delajo, hkrati pa nekateri menijo, da ima širša javnost nepravilne predstave o igralnštvu (stereotipi, konservativna stališča zaradi vpliva cerkvenih vrednot itd.).

Med najbolj sprejemljivimi vidiki igralnštva je po mnenju izvedencev oz. intervjuvancev ekonomski, predvsem zato, ker imajo zaradi igralnštva (konkretno Hita) prebivalci Nove Gorice relativno visok življenjski standard in zaradi koncesijskega denarja, ki ga Hit izplačuje Mestni občini. Sicer pa se predstavniki oblasti in vodstvo Hita strinjajo, da se koncesijski denar slabo uporablja. Intervjuvanci se strinjajo, da je največji

negativen doprinos igralništva odvisnost od iger na srečo, sledijo pa droge, prostitucija in povečanje kriminala. Manjši del intervjuvancev izpostavlja tudi kritično podeljevanje koncesij manjšim igralnim salonom in opozarjajo na nevarnost zlorab na tem področju, nekaj jih je izrazilo mnenje, da so za ukinitvev manjših igralnih salonov.

Glede odnosa med Hitom in politiko na lokalni ravni se večina intervjuvancev strinja, da je ta (do neke mere oz. dokaj) naklonjena igralništvu, saj ima od njega finančne koristi, ker ta prinaša koncesijski denar. Kar pa zadeva odnos politike na nacionalni ravni do igralništva, se večinoma strinjajo, da ni razlike med vladajočimi garniturami, saj si vlade teme, probleme in vse v povezavi z igralništvom podajajo iz mandata v mandat. Izpostavljen je bil nekonsistenten odnos tedanje vlade (ki je vladala v letih 2004–08) do te teme, saj je bila ta zelo razdeljena predvsem pri predlogu zakona za zmanjšanje davčne stopnje ob morebitni uresnitvi projekta Harrah's in Hit.

V zvezi z odnosom civilne družbe do igralništva si intervjuvanci niso preveč enotni, nekateri pravijo, da je civilna družba temu naklonjena, medtem kot drugi menijo, da mu ni. Predvsem pa izpostavljajo dejstvo, da so organizirane skupine bile oz. so še vedno bolj glasne pri opredeljevanju proti igralništvu, pri čemer se omenja moč organiziranih in mobiliziranih skupin, ki lahko 'obrnejo' javnost proti igralništvu.

Večina intervjuvancev se strinja z dejstvom, da je prispevek Hita Mestni občini Nova Gorica oz. lokalni skupnosti pozitiven, saj ta sponzorira razne prireditve, dogodke, promovira regijo in samo Novo Gorico. Eden od intervjuvancev je celo poudaril, da če Hita ne bi bilo, se Nova Gorica ne bi razvila do te mere, kot je danes.

Nekateri intervjuvanci izpostavljajo problem mladih (študentov), ki jih lahko pritegne igralniški denar, kar negativno vpliva na splošne vrednote in na dokončanje študija. Ena intervjuvanka pa poudarja pomen velikih razlik med zaposlenimi v Hitu, ki veliko zaslužijo in imajo zato superioren odnos do ostalih. Nekateri intervjuvanci poudarjajo problematično dejstvo, da je Hit (para)državno podjetje in da so za to možni očitki javnosti, da ima le-ta monopol nad ostalo lokalno skupnostjo in projekti, ki se izvajajo.

Glede podpore oz. nasprotovanja projektu Hit-Harrah's so se vsi intervjuvanci strinjali, da ga je podpiral predvsem podjetniški in gospodarski sektor; tisti, ki so tu videli nova delovna mesta, bolj liberalne skupine ljudi, in tisti, ki so v tem videli možnost dodatnega zasluga in promocije regije ter domačih izdelkov. Eden intervjuvanih ekspertov s tega področja je omenil, da so mu nasprotovali rimskokatoliška cerkev in z njo povezana združenja, nekaj drugih nevladnih organizacij, predvsem na lokalni, pa tudi na nacionalni ravni, in levičarski nasprotniki kapitalizma in Združenih držav Amerike. Nekateri intervjuvanci poudarjajo, da je bila predstavitev projekta izredno slabo pripravljena, kar je veliko pripomoglo k negativnemu odnosu in nasprotovanju projekta s strani lokalne skupnosti. Izpostavljena je bila slaba komunikacija z javnostjo. Tako je eden od intervjuvancev, oseba z izkušnjami iz vodenja igralniških podjetij, izjavil, da je bil projekt že v izhodišču slabo propagiran, ker je bil najprej promoviran kot mega igralnica, po njegovem pa bi morali stvar propagirati bolj v smeri turizma in ostale dodatne ponudbe. Po njegovem mnenju je bil projekt izrabljen tudi za neko politično borbo. Drugi intervjuvanci so bili mnenja, da so bili ljudje proti, ker naj bi to povzročilo onesnaženost okolja, za strahom pred tujci in tujo delovno silo, pred razmahom kriminalitete, prostitucije, povečanjem zasvojenosti z drogami in igrami na srečo itd.

Glede odnosa politike do projekta so mnenja deljena. Nekateri menijo, da je politika igrala 'dvojno vlogo', da se ni jasno izrazila za ali proti in da je stvar prepustila samima partnerjema Harrah'su in Hitu. Drugi pa so mnenja, da je bila politika (predvsem lokalna) proti, ker je pač izražala voljo ljudstva, in ker je bila večina javnosti proti, so se tako opredelili tudi voditelji na lokalni ravni.

Medijsko poročanje na temo igralništva

Razprave o naravi igralništva in njegovih učinkih na okolje so intenzivno potekale predvsem v letu 2007. Takrat so bili v javnosti razgrnjeni načrti za izgradnjo t. i. megazabavišča (projekt Hit-Harrah's). Polemike so bile posebej intenzivne v sredini tega leta (od junija od septembra).

Če je bilo v začetku javno mnenje dokaj naklonjeno investiciji v projekt megazabavišča (javnomenska raziskava agencije Aragon iz spomladi 2007 je pokazala, da bilo več kot polovica vprašanih za projekt), pa se je kasneje, ko so se polemike razplamtevale, začelo obračati zoper ta projekt (javnomenska raziskava agencije Delo Stik iz junija 2007, ko je bilo takšnih manj kot 40 %). Očitno je, da so javne polemike in poročanje medijev potekale na način, ki je koristil predvsem nasprotnikom projekta. Raziskava o medijskem poročanju slovenskih tiskanih medijev na temo igralništva v letu 2007 (vključenih je bilo šest tiskanih medijev, tj. dnevniki *Delo*, *Dnevnik*, *Finance* in *Primorske novice*, tednik *Mladina* in brezplačnik *Dobro jutro*), ki jo je opravila Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici, je namreč pokazala, da je bilo prispevkov, ki so bili negativno opredeljeni do igralništva, bistveno več kot tistih, ki so bili do njega pozitivno opredeljeni (edino v *Financah* je bilo več pozitivnih kot negativnih prispevkov) (Makarovič, 2008; Makarovič in Zorec, 2007). Prevlada negativnih prispevkov je bila še posebej značilna za tiste mesece, ko so bile polemike o projektu Hit-Harrah's najbolj

intenzivne. V to se je očitno aktiviral tisti del političnih, ekonomskih in civilnodružbenih akterjev, ki jim ni ustrezala izvedba projekta.

Očitno je, so imeli nasprotniki megazabavišča izrazito pobudo v teh polemikah, tj. da so določali dinamiko javnega diskurza in vsebinske momente, ki so na to temo prevladovali v javnosti. Pri tem so pogosto izpostavljali močno čustveno nabite elemente, kot so 1) ohranjanje tradicionalne slovenske krajine (zoper polucijo velikega kompleksa) in slovenske identitete nasploh (nasproti tujim globalizacijskim vdorom), 2) vzdrževanje mentalnega zdravja ljudi in skupne morale (nasproti negativnim pojavom, ki jih prinaša projekt – zasvojenost, prostitucija, kriminaliteta – in ki rušijo skupno moralo in spodjedajo skupnostne vezi), ali 3) ohranjanje ekonomske samostojnosti (nasproti podrejanju tujim zahodnim korporacijam). Vse troje se je uspešno vklapljal v slovenski model gospodarskega razvoja, ki je vse od začetka devetdesetih let temeljil na gradualističnem načinu sistemske transformacije, tj. na postopnih spremembah predvsem na gospodarskem področju, kar se je odražalo v počasni privatizaciji, ohranjanju vloge države pri vodenju gospodarstva in nizkem deležu tujih vlaganj (Tomšič, 2006; Adam et al., 2009).

Na drugi strani pa so bili zagovorniki projekta v precej podrejenem položaju. Delovali so dokaj pasivno, zato jim ni uspelo postaviti v ospredje vidikov, ki bi govorili v prid izvedbi projekta. Poudarjali so predvsem racionalno-instrumentalne koristi projekta (finančni prilivi kot posledica povečanega števila obiskovalcev, nova delovna mesta, posel za lokalno gospodarstvo), vendar so to počeli na izrazito tehnicističen način, s katerim jim ni uspelo 'pritegniti' javnosti. Poleg tega pa je bilo opazno izrazito pomanjkanje koordinacije promocijskih aktivnosti. Tako jim ni uspelo na odmeven način izpostaviti dejstva, da bi igralniška dejavnost pomenila le majhen del celotne ponudbe megazabavišča, medtem ko bi

večino tvorile 'neproblematične' aktivnosti, s čimer bi lahko nevtralizirali strahove pred škodljivimi učinki igralnštva. To dejstvo je bilo namreč v javnosti dokaj prezrto.

Sklepne ugotovitve

Analiza delovanja ključnih akterjev v primeru (zaenkrat) propadlega projekta Hit-Harrah's ponuja vpogled v ustroj in dinamiko slovenskega političnega in javnega prostora ter koristna spoznanja o načinih snovanja in izvedbe tovrstnih velikih in 'politično občutljivih' projektov. O tem, kakšne poteze morajo njihovi snovalci vleči, če hočejo računati na njihovo uspešno izvedbo, in predvsem, kakšnih ne smejo. In na kakšen način morajo upoštevati različne dejavnike družbenega in političnega okolja, predvsem razmerja med ključnimi akterji tako na nacionalni kot lokalni ravni.

Ob polemikah glede (ne)sprejemljivosti projekta Hit-Harrah's je bilo opazno izrazito nesorazmerje glede angažmaja civilne družbe. Očitna je bila premoč nasprotnikov projekta v javnosti. To ne pomeni nujno, da je večina civilne sfere v izhodišču nasprotovala temu projektu. Vendar pa je tisti del civilne družbe, ki se je angažiral zoper projekt (in ki je nastopal v obliki raznih civilnih iniciativ, npr. Koordinacija za omejevanje igralnštva) uspel mobilizirati javnost v svojo podporo (Makarovič, 2008: 192). Medtem pa z izjemo Foruma za Goriško ni bilo nobene civilnodružbene organizacije, ki bi se javno postavila v bran projektu Hit-Harrah's. In to kljub temu, da je predvsem gospodarstvo v regiji podpiralo projekt. Tako je bila vloga zagovornikov projekta omejena na predstavnike obeh potencialnih partnerskih podjetij. To je že v izhodišču oslabilo položaj strani, ki je projekt podpirala. Na ta način so namreč nasprotniki lahko stvari prikazali na način, kot da gre pri projektu zgolj za interese korporativnega kapitala.

Vendar nasprotovanje ni bilo pogojeno zgolj z dejstvom prisotnosti igralniške dejavnosti. Kot rečeno, nekatere drugi igralniške investicije, do katerih je prišlo v tem času, niso izzvale nekega posebnega odpora. Pri nasprotovanju projektu megazabavišča je prišlo do sovpadanja različnih dejavnikov, tj. različnih motivov, ki so vodili njegove nasprotnike. Tu so bili 1) ideološki (se pravi nasprotovanje projektu in/ali njegovim nosilcem kot takšnim), 2) interesni (tj. interesi drugih ponudnikov tovrstnih storitev, ki so v projektu videli konkurenco) in 3) politični motivi (nasprotovanje tedanji vladi, ki je vsaj na deklarativni ravni podpirala projekt). Pa tudi na ideološki ravni je prišlo do ujemanja različnih (na prvi pogled nekompatibilnih) silnic: katoliško motiviranega nasprotovanja igralništvu, nacionalističnih strahov pred tujci ter antikapitalističnega in antiameriškega nasprotovanja prihodu ameriške korporacije (Makarovič, 2008: 209). Posledica tega je bilo oblikovanje 'nenačelne' koalicije proti projektu Hit-Harrah's, v kateri so sodelovali krogi, povezani s katoliško cerkvijo na eni strani in razni levičarsko usmerjeni mnenjski voditelji na drugi strani. Proti projektu se je postavila tudi večina medijev, katerih odnos je bil verjetno pretežno pogojen z nasprotovanjem tedanji vladi – do te je večina osrednjih tiskanih medijev gojila precej odklonilen odnos (glej Makarovič et al., 2008). Projekt so namreč povezovali z ambicijami te vlade.

Odnos političnih akterjev do projekta Hit-Harrah's je bil precej dvoumen. Tedanja vlada je deklarativno sicer podirala projekt, vendar pa je bila že znotraj sebe precej razdvojena. Tako sta se dve od tedanjih koalicijskih strank javno opredelili zoper projekt. Najočitnejši izraz te razcepljenosti je bilo obnašanje tedanjega finančnega ministra, ki je izjavljal, da kot minister podpira projekt, kot predsednik stranke pa mu (skupaj s svojimi strankarskimi kolegi) nasprotuje. Tedanja parlamentarna opozicija je v odnosu do projekta sicer večina časa stala bolj ob strani, vendar je od

časa do časa vseeno pokazala negodovanje glede odnosa vlade do projekta. Tudi ravnanje lokalnih oblasti v goriški regiji je bilo do neke mere dvoumno. Načeloma so sicer podpirali projekt, vendar te podpore niso javno in glasno izražali, ampak so z izražanjem določenih pomislekov skušali iztržiti več ugodnosti zase (npr. večji delež prihodkov od zabavišnega kompleksa). Kasneje, ko je v lokalnem okolju prišlo do odkritega nasprotovanja projektu, pa so se vsaj do neke mere uklonili tem težnjam.

Posledica takšnega odnosa političnih akterjev je bila nekonsistentna politika, ki se je izražala v odsotnosti systemske podpore za ureditev zadev na področju igralništva. Izkazalo se je, da goji politika do igralništva izrazito instrumentalen odnos, se pravi, da ji služi zgolj kot vir prihodkov, nima pa neke izdelane vizije razvoja te dejavnosti. To se izraža denimo v neselektivnem podeljevanju koncesij za igralniško dejavnost (predvsem za obratovanje igralnih salonov) in neustrezni davčni zakonodaji, ki 'igralniških' podjetij ne stimulira k investiranju v druge oblike turistične ponudbe. In to se je izkazalo tudi ob projektu Hit-Harrah's, ki se ga je politika lotila na izrazito neustrezen način. Namesto da bi vnaprej pripravila sistemski (tj. regulativni) okvir, ki bi omogočil izvedbo tovrstnih projektov, in potem objavila odprt razpis zanje, je vse preložila na oba partnerja, češ da bo potem, ko se bosta onadva dogovorila, spremenila zakonodajo. To je v javnosti sprožilo sume o nelegitimnem favoriziranju točno določenih podjetij, ki ni v skladu z načeli odprtega tržnega gospodarstva. To je v javnosti močno spodkopalo legitimnost samega projekta.

Projekt Hit-Harrah's bi bil primer ne samo neustreznega političnega pristopa, ampak tudi ne dovolj domišljenega in izdelanega pristopa glede njegove prezentacije v javnosti. Njegovi nosilci niso v zadostni meri upoštevali kompleksnih razmerij med različnimi relevantnimi družbenimi

in političnimi akterji tako na državni kot na lokalni ravni. Ta vidik izvedbe projekta, se pravi strateško komuniciranje z javnostjo v smislu 'priprave terena' in njenega prepričevanja v potrebnost in koristnost projekta, je bil s strani njegovih protagonistov izrazito zanemarjen. Na ta način jim ni uspelo pridobiti zaveznikov v civilni družbi, ki bi se bili pripravljene v javnosti postaviti v bran projekta.

Izkazalo se je, da predstavlja sistemski okvir, ki se je oblikoval na podlagi gradualističnega prostopa, ki je usmerjen k ohranjanju *statusa quo* in za katerega je značilna visoka stopnja zaprtosti do 'zunanjih' akterjev v posamezni segment gospodarstva, precejšnjo oviro za izvedbo velikih investicijskih projektov. To velja še posebej, če se na takšne projekte vežejo močno sentimentali, ki so ideološko, moralno itd. pogojeni. Zato ob neustreznem pristopu glede komuniciranja z javnostmi nimajo kaj dosti možnosti, da pride do njihove uresničitve (primer projekta Hit-Harah's jasno priča o tem).

Ugotovimo lahko, da je sposobnost strateškega komuniciranja, usmerjenega v informiranje javnosti, nujen sestavni del pri uresničevanju gospodarskih projektov, ki bi s svojim obstojem pomembno posegli v življenje okolja – to nedvomno velja za projekta s področja igralniške dejavnosti. Pri tem ne gre zgolj za klasične PR aktivnosti v smislu propagiranja določenih ciljev, ampak za dvosmeren komunikacijski proces, v katerem nosilci določenega projekta, naj si bodo to gospodarske družbe, država ali lokalna skupnost, nastopajo v partnerskem odnosu z različnimi segmenti javnosti tako na nacionalnem kot na lokalnem nivoju. Le na ta način je mogoče nevtralizirati politična tveganja v smislu nastanka organiziranih oblik nasprotovanja. Tvrstno komuniciranje pa je tudi podlaga za vzpostavitev sistema, ki bo omogočal čim uspešnejši razvoj dejavnosti ob minimalizaciji negativnih učinkov v smislu socialnih stroškov, ki jih le-ta prinaša.

Literatura

Adam, Frane, Kristan, Primož, Tomšič, Matevž (2009): 'Varieties of capitalism in Eastern Europe (with special emphasis on Estonia and Slovenia)'. *Communist and post-communist studies*, 42, 1, 65–81.

Besednjak, Tamara (2008): Prekomerno igranje iger na srečo pri zaposlenih v igralništvu: Dejavniki tveganja. *Raziskave in Razprave 1 (1/3)*, 37–62.

Habermas, Juergen (1984): *The theory of communicative action*. Boston: Beacon Press.

Hancke, Bob, Rhodes Martin, Thatcher, Mark (2007): *Beyond Varieties of Capitalism*. Oxford, New York : Oxford University Press.

Jaklič, Marko (2009): *Poslovno okolje in gospodarski razvoj*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Keller, Suzanne (1992): *Beyond the Ruling Class. Statagic Elites in Modern Society*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Luin, Dušan (2004): *Družbeno-ekonomski vidiki igralništva in igralniški turizem*. Nova Gorica: Turistica.

Macur, Mirna, Makarovič, Matej, Rončević, Borut, Zorec, Klavdija (2008): *Družbeni stroški igralništva v Sloveniji*. Nova Gorica: FUDŠ.

Macur, Mirna, Makarovič, Matej, Rončević, Borut (2009): Slovenia. V Gerhard Meyer; Tobias Hayer in Mark Griffiths (ur.): *Problem Gambling in Europe: Challenges, Prevention and Interventions*, 265–279. New York: Springer.

Makarovič, Matej (2008): Gambling in the Slovenian Media: Between anti-gambling and corporate discourse. *Raziskave in Razprave 1 (1/3)*, 187–211.

Makarovič, Matej, Rončević, Borut, Tomšič, Matevž, Šinkovec, Urša, Besednjak,

Tamara (2008): *Slovenski mediji v družbi in slovenska družba v medijih*. Nova Gorica: FUDŠ.

Makarovič, Matej, Rončević, Borut, Zorec Klavdija (2008a): Calculating Social Costs of Gambling in Slovenia by Application of NORC and APC methodology. *Raziskave in Razprave* 1 (1/3), 89–121.

Makarovič, Matej: Gambling in the Slovenian Public Discourse: The Case of Hit-Harrah's Project Failure – neobjavljeno

Makarovič, Matej, Zorec, Klavdija (2007): Odnos slovenskega javnega mnenja do igralnštva (1997-2007) in do predvidene investicije v igralniško-zabavišni center: Preliminarno raziskovalno poročilo. Nova Gorica: Fakulteta za uporabne družbene študije.

Tomšič, Matevž (2002): *Politična stabilnost v novih demokracijah*. Ljubljana: ZPS.

Tomšič, Matevž (2006): 'Kulturne značilnosti slovenskih elit v luči evropskih integracijskih procesov'. *Družboslovne razprave*, 22, št. 51, 73–91.

Tomšič, Matevž (2009): Kolaps nacionalnega interesa. *Večer*, 5. 8. 2009.

Rawls, John, (1971): *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press.

Soskice, David, Hall, Peter A. (2002), An Introduction to Varieties of Capitalism. V David Soskice in Peter A. Hall (ur.); *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, 1–69. Oxford, New York: Oxford University Press.

Willke, Helmut (1993): *Sistemska teorija razvitih družb*. Ljubljana: FDV.

Wright, Maurice (1988): 'Policy Community, Policy Network and Comparative Industrial Policies'. *Political Studies*, 36, 4, 593–612.